

Леся КОЛТОК,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методів
навчання початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка
(Дрогобич, Україна) lesia_koltok@ukr.net

Анна-Марія МЕЛЬНИКОВИЧ,

студентка факультету початкової та мистецької освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка
(Дрогобич, Україна) 123345567@ukr.net

УРОКИ СЕРЕД ПРИРОДИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті проведено аналіз та теоретичне узагальнення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, висвітлюються актуальність природознавчої освіти для розвитку та виховання дитини; визначено, що уроки серед природи – фективний шлях для формування природознавчих компетентностей у молодших школярів.

Ключові слова: природознавча освіта, уроки мислення, уроки серед природи, милування природою, спостереження за природою, молодший шкільний вік, прийом організації мислення.

Lesia KOLTOK,

Candidate of Pedagogic Sciences,
Associate Professor at the Department of Pedagogy and Methods
of Primary Education Teaching
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) lesia_koltok@ukr.net

Anna-Mariya MELNIKOVICH,

Student of the Faculty of Primary and Artistic Education,
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) 123345567@ukr.net

LESSONS IN THE OPEN NATURE IN V. O. SUKHOMLYNSKYI'S PEDAGOGIC HERITAGE

In the article the analysis and theoretical generalization of the pedagogical heritage of V.O. Sukhomlynskyi has been carried out, the actuality of natural history education for the development and upbringing of children is elucidated. It is determined that lessons in the open nature are an effective way for the formation of natural qualities in junior pupils.

.....

Today is the time to find more accurate psychological effects on the spiritual world of children, namely, the knowledge of the world through direct communication between the child and the nature. The admiration of nature is rather complicated process. It is not just observing its objects and the phenomenon or fixing changes in the environment and their explanation in terms of causal relationships. The admiration of beauty means to make her as a subject of special attention, spiritually connect with it. The admiration necessarily provides for a moment of appreciation. But the most important is that aesthetic parameters are dominated in this assessment.

The technology of conducting lessons of admiration of nature is more different from the regular school lesson or excursion and requires from teacher the high pedagogical culture, because during this lesson children receive not so much nominative as emotionally-sensual and artistically-shaped information about nature, which provides proper level of comprehension of aesthetic significance of environment.

Pedagogical heritage V. O. Sukhomlynsky contains valuable theoretical and practical provisions that should be used in the process of education and upbringing of junior pupils. In the context of reforming modern education, it is imperative to serve the ideas of an outstanding teacher. Today, in front of the Ukrainian school and teacher, an important issue is the transformation of education into an interesting, fascinating process of knowing the child of the world around us.

Key words: *natural science education, lessons of thinking, lessons in nature, admiration of nature, observation of nature, junior school age, techniques of thinking organization.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку української школи одним із основних завдань є підвищення якості навчання молодших школярів, активніша і цілеспрямованіша підготовка їх до подальшого навчання та практичної діяльності. Запровадження нового змісту освіти сприяє підвищенню теоретичного рівня знань учнів, розвитку їх інтелектуальних здібностей. Проте, якість знань учнів ще невисока. Особливо діти відчують труднощі, коли треба пояснити сутність вивчених явищ, розкрити взаємозв'язки між ними. Далеко не всі учні можуть застосовувати набуті знання в змінених умовах, наближених до життя. Формувати ці вміння і навички покликані уроки природознавства.

Сьогодні природознавча освіта набуває великого значення для розвитку та виховання дитини, закладення основ активного, екологічно орієнтованого світогляду школярів. Молодший шкільний вік – найбільш вдалий момент для становлення соціально активної особистості, адже початкова школа – це початкова ланка формування екологічної культури. Навчання природознавства її має бути активним, цікавим, раціональним, максимально наближеним до життя, з безпосередніми контактами з природними матеріалами та самою природою (Замашкіна, 2001: 74).

Саме тому вчитель повинен постійно працювати над удосконаленням методики проведення уроків природознавства та урізноманітнювати форми організації навчання.

Сьогодні настає час пошуку більш точних психологічних впливів на духовний світ дитини, а саме пізнання світу через безпосереднє спілкування дитини з природою. Милування природою – досить складний процес. Це не просто спостереження за її об'єктами та явищами або фіксація змін у навколишньому середовищі та їх пояснення з точки зору причинно-наслідкових

зв'язків. Милуватися красою – це значить зробити її предметом особливої уваги, духовно з'єднатися з нею. Милування обов'язково передбачає момент оцінки. Та найважливіше те, що в цій оцінці домінують естетичні параметри.

Технологія проведення уроків милування значно відрізняється від звичайного шкільного уроку екскурсії і вимагають від учителя високої педагогічної культури, адже під час такого уроку діти отримують не стільки номінативну, скільки емоційно-чуттєву та художньо-образну інформацію про природу, що забезпечує належний рівень осмислення естетичної значущої навколишнього. Але слід пам'ятати, що перенасичення виховного процесу такими уроками може перетворити їх у щоденні «чергові» вправління. Внаслідок цього дитячі оцінки неминуче втратять свіжість, природність і будуть приречені на зумисну пишномовність, що призведе врешті-решт до фальші, нудьги та байдужості (Сухорукова, 2003: 8).

Формування образного мислення молодших школярів завжди належало до найактуальніших проблем теорії та практики початкової школи. Це спричинено тим, що успішність навчального процесу у середніх і старших класах зумовлюється саме рівнем оволодіння інтелектуальними вміннями на початковому етапі навчання. З огляду на це необхідним є зосередження педагогічного процесу на потребах розвитку творчих сил кожної дитини у різних видах діяльності, виховання на засадах загальнолюдських і національних цінностей. Такі ідеї у своїй педагогічній діяльності утверджував видатний педагог-гуманіст Василь Сухомлинський. Велику цінність мають його погляди на природу як провідний засіб формування особистості, як джерело думки, логіки мислення, почуття краси, позитивних емоцій та ціннісного бачення оточуючого.

Аналіз досліджень. Численні наукові доробки не тільки педагогів, а й психологів свідчать про те, що концепція проведення уроків серед природи, яку розвивав Василь Олександрович, викликає великий інтерес у сучасних вчителів та науковців. У своїх працях значення гуманістичних нововведень В. Сухомлинського розкрили М. Антонєць, О. Замашкіна. Педагогічна цінність уроків мислення серед природи проаналізована на сторінках преси Л. Стахів, Г. Сухоруковою, Л. Боднар та ін.

Мета статті – розкрити значення уроків серед природи для формування природознавчої компетентності на уроках природознавства у початковій школі та проаналізувати особливості їх організації та проведення

Виклад основного матеріалу. Василь Сухомлинський писав: «Людина була і завжди залишається сином природи, і те, що ріднить її з природою, повинно використовуватися для її прилучення до багатств духовної культури». Видатний педагог розглядав мислення не тільки як наукове поняття, а й як процес пізнання. На початкових етапах розвитку мислення однією з форм пізнавальної діяльності є слово, «через слово педагог бачить, як підходить дитина до живого джерела мислення – природи» (Сухомлинський, 1977: 134).

У процесі проведення уроків серед природи Василь Олександрович наголошував на тому, що «слово народжується в спілкуванні дитини з природою». Саме таким шляхом він намагався навчити учнів пізнавати й розуміти життя природи. На основі власних відчуттів школярів педагог доносив до них необхідні знання про дерева, квіти, листочки, трави, природні явища. Під час таких

уроків діти милувалися степом, прислухалися до шуму дерев, співу птахів. Кожен з них відчував навколишній світ по-своєму. Результатом цього було народження думки, оскільки, як стверджував В. Сухомлинський, «краса природи – це могутнє джерело енергії думки». Саме у процесі такого сприйняття світу у свідомості учнів формуються знання про конкретні предмети, явища, процеси, події (Антонець, 1997: 36).

Швидкість мислення залежить від розумових здібностей дитини. Тому треба використовувати різноманітні способи та прийоми організації мислення:

- викладати і вивчати матеріал в активній взаємодії з природою;
- вводити дітей у світ праці серед природи;
- проводити систему подорожей до джерел думки і рідного слова;
- навчати дітей думати біля першоджерел мислення, зокрема серед природи і праці;
- при застосуванні унаочнення поступово переходити від конкретного до абстрактного; від натуральних до образних засобів унаочнення; від образного унаочнення до словесно-образного (Боднар, 2005: 12).

Милування природою – це складний процес спостереження за об'єктами та явищами довкілля з метою духовного з'єднання з ними. Технологія проведення уроків милування потребує від учителя високої педагогічної культури, оскільки під час такого уроку школярі одержують насамперед емоційно-чуттєву та художньо-образну інформацію про природу (Сухорукова, 2003: 8).

Аналізуючи наукові джерела, можна стверджувати, що на прикладі власної педагогічної діяльності у Павлівській середній школі В. Сухомлинський утвердив ідею повноцінного функціонування школи як соціального інституту тільки у тісній взаємодії з соціальним оточенням, а особливо – з природою.

У цій школі «уроки милування» проводилися серед природи протягом чотирьох років. Основна мета таких уроків була такою: дивуватися і помічати, помічати і відчувати, відчувати і думати, думати і творити. Саме тому теми для занять педагог обирав по-особливому. Найкращі результати давали ті уроки, які були більш цікавими. До них можна віднести наступні: «Промені сонця грають і краплинах роси», «Як чекають дощу пшениця, соняшник і троянда», «Пробудження природи від нічного сну», «Подорож краплі води», «Як квіти зустрічають схід сонця», «Кожне явище має свої причини». З впевненістю можна сказати, що Сухомлинський прагнув, щоб на уроках серед природи вчителі працювали над тим, «щоб кожна з названих тем несла дитині безліч відкриттів, зроблених нею самостійно», «щоб дитина заглиблювалась подумки в якусь, здавалося б, незначну деталь, зосередила на ній всю увагу, забула про все інше» (Стахів, 2014).

Процес пізнання на уроках серед природи неодмінно чергувався з грою. Однак ці ігри теж мали на меті знайомство молодших школярів з навколишнім середовищем, явищами та процесами у ньому, з рослинами, тваринами та їх способом існування у природному середовищі. Працюючи з дітьми, відомий педагог не забував і про емоційний та естетичний аспект організації праці. У Павлівській школі було створено «Кімнату думки», «Куточок мрій», «Куточок краси», «Кімнату казки», «Острів чудес», «Сад здоров'я», «Мандрівки до першоджерел слова і думки». Василь Олександрович намагався створити такі

умови для навчання дітей, які сприяли б захопленню, переживанню почуттів подиву перед прекрасним і водночас мисленню та аналізу.

У своїй педагогічній діяльності Василь Сухомлинський вдавався до різноманітних прийомів навчання та виховання. Уже з перших подорожей у природу педагог намагався розвивати у школярів уміння фантазувати. На його думку, споглядання «живих» картин природи збуджувало увагу дітей, і вони починали фантазувати: «...задумливі погляди дітей спрямовані на захід сонця. Воно сховалося за обрієм, по небу розлилися ніжні барви вечірньої зорі. «Ось і пішло сонечко на відпочинок», - каже Лариса, і її обличчя стає засмученим...» (Сухомлинський, 1977: 168).

Завдяки «урокам милування» серед природи, на яких діти, окрім спостереження за природою, вчилися думати, було створено 300 сторінок «Книги природи», які містили 300 спостережень, 300 яскравих картин.

Проаналізувавши наукові джерела, можна стверджувати, що читання «Книги природи» викликало у школярів велику цікавість. Все це сприяло вихованню в дітей розумової активності, було початком активного мислення. Сторінки цієї книги мали різні назви: «Живе і неживе», «Неживе пов'язане з живим», «Усе в природі змінюється» та інші. «Книга природи» створювалася у теплицях, в плодovому саду, на березі річки, ставка, і яру, у полі, в лісі та інших місцях (Стахів, 2014).

Варто зазначити, що важливість «уроків милування природою» для подальшого розумового розвитку школярів слід добре усвідомити. Василь Сухомлинський наголошував: «Коли мої вихованці, що прочитали «Книгу природи» в роки дитинства, – пише він, – стали підлітками, а потім юнаками і дівчатами, мене особливо цікавило, як позначилося активне пізнання навколишнього світу на загальному розумовому розвитку, на характері й стилі розумової праці, на багатогранності інтелектуальних інтересів. Я переконався, що мої вихованці відзначалися великою допитливістю. До всього їм діло, все навколо них зачіпає їхні почуття й думки. Однією з рис розумового життя моїх вихованців у роки отрочства й ранньої юності було вміння бачити явища і предмети в їхньому взаємозв'язку» (Сухомлинський, 1976: 142).

Природа забезпечує необхідні умови для вивчення властивостей предмета, оскільки надає можливість сприймати його на зір, дотик, слух. Експериментування з природним матеріалом – неодмінна умова розвитку чуттєвого досвіду, мислительної діяльності як основи творчої діяльності, конструювання. Світ природи у Василя Сухомлинського нерозривно з'єднаний із світом творчої дитячої праці.

В. О. Сухомлинський звертався до батьків, вчителів: «...ведіть дітей в обстановку, де є і яскраві образи, і причинно-наслідкові зв'язки між явищами, де діти захоплюються, переживають почуття подиву перед красою і водночас мислять, аналізують». Так вихователь відкриває дітям «віконечко у світ краси рідної природи...» (Сухомлинський, 1976: Т. 2, 515).

У процесі формування усвідомленого дійсного уявлення дітей про природу провідна роль належить батькам, вихователям, які виступають не лише як носії знань, а й як зразок для наслідування способів, дій, прийомів, функцій. Працюючи за В. Сухомлинським, педагоги повинні вчити дітей любити природу,

вчити жити за законами природи. Жоден з вихователів не в праві байдуже пройти мимо квітки, яка тільки-но зацвіла, повинен завжди звернути увагу дітей на те, що в цьому році чомусь дуже багато метеликів літають над клумбами і запитати у дітей: чому? Як ви гадаєте?, - а думок почують у відповідь безліч... (Сухомлинський, 1976: Т. 2, 518).

В. Сухомлинський у своїй роботі часто проводив спостереження, коли природа ледь прокидалася. Тому дуже важливо зацікавити дітей зранку об'єктом спостереження, замилуватись ним. Бо тільки зацікавлення викликає допитливість, тільки милування породжує найдобріші почуття, бажання зберегти, допомогти, примножити. Хвилинки милування дають змогу закласти позитивний стан душі на весь день.

Затрачена праця не примушує довго чекати. Образне бачення світу викликає у дітей бажання передавати почуття краси словом. А це і є метою навчально-виховної роботи: розвиток зв'язного мовлення та словесної творчості, збагачення словника дитини. У спадщині В. Сухомлинського актуально відображена проблема виховання дітей засобами живого слова. Він порівнював слово з найтоншим інструментом, яким педагог має торкатися сердець вихованців.

Першоджерелом знань для дітей молодшого віку, на думку Василя Сухомлинського, має стати природа рідного краю. Входячи в життя дитини з її найпершими відчуттями, вона стає для неї безпосереднім мірилом цінностей, багатим джерелом емоційних, естетичних і духовних багатств. Вивчаючи педагогічну спадщину В. Сухомлинського та досвід роботи дитячих навчальних закладів, які впроваджують у своїй діяльності гуманістичні ідеї великого педагога учитель повинен усвідомити необхідність уроків милування, як ефективного засобу роботи з учнями. Такі уроки проходять раз-двічі на місяць.

Безпосередній контакт з довкіллям – найкращий шлях здобуття знань та виховання почуттів. Таке спілкування з природою примушує дитину думати, установлювати причинно-наслідкові зв'язки, здобувати реалістично-наукові знання.

Висновки. Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського містить цінні теоретичні та практичні положення, якими слід послуговуватися в освітньому процесі молодших школярів. В умовах реформування сучасної освіти слід неодмінно послуговуватися ідеями видатного педагога. Адже сьогодні перед українською школою і учителем стоїть важливе питання перетворення навчання в цікавий, захоплюючий процес пізнання дитиною навколишнього світу. Саме це є найкращими свідченням того, що творчу спадщину В. Сухомлинського слід активно використовувати в освітньому процесі початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко, 1997 – Антоненко М. Гуманізм педагогічних нововведень В. О. Сухомлинського. // Початкова школа. 1997. № 9. С. 35–38.
2. Бондар, 2005 – Бондар Л. Уроки мислення серед природи у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського // Початкова школа. 2005. № 9. С. 12–15.
3. Замашкіна, 2001 – Замашкіна О. Ідеї розвивального навчання молодших школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського // Початкова школа. 2001. № 10. С. 74–78.
4. Стахів, 2014 – Стахів Л. «Уроки серед природи» у світлі ідей педагога гуманіста В. О. Сухомлинського // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи, 2014. Інтернет

ресурс. Режим доступу: http://www.library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/41/visnuk_14.pdf.

5. Сухомлинський, 1977 – Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори в п'яти томах. К.: Радянська школа, 1977. Т. 3. 282с.

6. Сухомлинський, 1976 – Сухомлинський В. О. Сто порад учителям. Вибрані твори в п'яти томах. К.: Радянська школа, 1976. Т. 2. 530 с.

7. Сухорукова, 2003 – Сухорукова Г. Уроки мислення серед природи (естетичні комплекси за В. О. Сухомлинським) // Дошкільне виховання. 2003. № 9. С. 7–9.

REFERENCES

1. Antonets, 1997 – Antonets M. Humanizm pedahohichnykh novovveden V. O. Sukhomlynskoho. [Humanism of pedagogical innovators of V. O. Sukhomlinsky]. Elementary School. 1997. № 9. pp. 35–38.

2. Bondar, 2005 – Bondar L. Uroky myslennia sered pryrody u pedahohichnii spadshchyni V. O. Sukhomlynskoho. [The lessons of thinking among nature in the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlinsky]. Elementary School. 2005. № 9. pp. 12–15.

3. Zamashkina, 2001 – Zamashkina O. Idei rozvyvalnoho navchannia molodshykh shkolariv u pedahohichnii spadshchyni V. O. Sukhomlynskoho. [Ideas of the developmental education of junior pupils in the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlinsky]. Elementary School. 2001. №10. pp. 74–78.

4. Stakhiv, 2014 – Stakhiv L. «Uroky sered pryrody» u svitli idei pedahoha humanista V. O. Sukhomlynskoho. [Lessons in the Nature in the light of the ideas of the teacher of humanist V. O. Sukhomlinsky]. Psychological-pedagogical problems of ruralschool. 2014. :http://www.library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/41/visnuk_14.pdf.

5. Sukhomlynskyi, 1977 – Sukhomlynskyi V. O. Sertse viddaiu ditiam. Vybrani tvory v piaty tomakh. [I give my heart to the children. Selected works in five volumes]. Soviet school. 1977. Volume 3. 282 p.

6. Sukhomlynskyi, 1976 – Sukhomlynskyi V. O. Sto porad uchytelevi. Vybrani tvory v piaty tomakh. [One hundred tips for the teacher. Selected works in five volumes]. Soviet school. 1976. Volume 2. 530 p.

7. Sukhorukova, 2003 – Sukhorukova H. Uroky myslennia sered pryrody (estetychni kompleksi za V. O. Sukhomlynskym). [The lessons of thinking among nature (aesthetic complexes by V. O. Sukhomlinsky)]. Preschool education. 2003. № 9. pp. 7–9.